

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרקים ראשון - שלישי

הלכות קריאת שמע

סוגיה כב: נוסח הברכה שלאחר קריאת שמע

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה כב: נוסח הברכה שלאחר קריאת שמע

*

רקע

סוגייתנו עוסקת בנוסח הברכה שלאחר קריאת שמע, ומגדירה מהו הנוסח המעכב.

מקורות

א. גמ' יב. יב: "אמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב... זקיף כחיויא¹"

ב. רש"י ד"ה שנאמ' להגיד

תוס' ד"ה להגיד

תלמידי רבינו יונה ו: ד"ה להגיד

מאירי ד"ה ברכות הנתקנות לק"ש

טור סי' סו, "ותקנו לומר אמת ויציב..."

ג. רמב"ם הל' קריאת שמע פ"א סוף ה"ז, וכסף משנה

ד. שו"ע סי' סו סע' י, ומשנה ברורה סקנ"ג

מאירי ד"ה ברכות הנתקנות לק"ש

ברכות הנתקנות לק"ש, ראשונה מהן - הן של ערבית הן של שחרית - נתקנה על מציאותו של יום ושל לילה, ושניה מהן - הן של ערבית הן של שחרית - נתקנה על ענין יציאת מצרים וגאולה שנגאלו משם. וברכה זו תקנו בה לשון אמונה בלילה ולשון יציב ביום, ונראה לי הטעם מפני שזמן הצרות נמשל ללילה ואנו צריכים לומר שאנו מאמינים בו להגאל ולהוציאנו מצרה לרוחה, וזמן גאולת הצרות נמשל ליום הבא אחר הלילה ואנו צריכים לומר שאנו מאמינים שכמו שהביא היום אחר הלילה כך יביא באמת זמן גאולה אחר שיעבור והרי הוא בלבנו תקוע כאלו בא. ומפני זה אמרו שכל מי שלא אמר לשון אמונה בערב ולשון יציב בשחרית לא יצא ידי חובתו, וסמכוה מן המקרא, שנאמר להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות. ומכל מקום נראה לי שאין מחזירים אותו, ואף על פי שאמרו לא יצא ידי חובתו על הדרך שיתבאר למטה בענין המלך הקדוש, כלומר שלא יצא ידי עשיית חובת הענין כהוגן. ויש מפרשים שמועה זו בענין אחר, לומר שלא על לשון יציב ואמונה דקדק, אלא שפירוש הדברים: כל שלא בירך לאחריה בין ערבית בין שחרית, כמו שביארנו בפירושנו. והראשון נראה לי יותר. ואף אני תמה לפירושם, מה ענין לומר כן בברכה אחרונה יותר משאר ברכות, ועוד שהרי הוא מביא עליה פסוק ואמונתך בלילות, אלמא על לשון אמונה הוא מדקדק. אלא שעקב הדברים כמו שכתבנו.

טור אורח חיים סימן סו, "ותקנו לומר אמת ויציב..."

ותקנו לומר אמת ויציב שחרית על החסד שעשה עמנו הקב"ה שגאלנו והעבירנו בים ושקע צרינו בתוכו, ואיתא בירושלמי [פ"א ה"ו (ע"א)] צריך להזכיר באמת ויציב יציאת מצרים ומלכות וקריעת ים סוף ומכת בכורות וצור ישראל וגואלו. ותקנו אמת ואמונה ערבית על הגאולה של עתיד שאנו

¹ בד"ק כריעה בתפילה לא נעסוק כעת אלא בסוגיה קטז עמ' 530.

מאמינים ומקיים שיקיים לנו הבטחתו ויגאלנו בקרוב, אי נמי על שאנו מפקידים בידו נשמותינו בכל לילה מאמינים בו ששיבנה אלינו וזהו אמת ואמונה שיאמר ויקיים את דברו להשיב הפיקדון. והיינו דאמר רבה בר חנינא סבא משמיה דרב כל מי שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובה, ופירוש לא יצא ידי חובת המצוה כתקנה אבל לעולם יצא, דברכות אינן מעכבות.

הסבר הסוגיה

אמר רבה בר חנינא סבא משמיה דרב: כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובתו, שנאמר: 'להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות'. [גמ' יב.]

הברכה השלישית עוסקת בגאולת ישראל. לגבי ברכה זו אומרת הגמ' [יב.]: "כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובתו". נחלקו המפרשים, מהו הדבר שמפני חסרונו לא יצא ידי חובתו:

המאירי [ד"ה ברכות הנתקנות] מפרש שהחסרון המדובר בסוגיה הוא אמירת המילה "אמונה" בערבית, ואמירת המילה "יציב" בשחרית. המשמיט מילה זו אינו יוצא ידי חובתו. מסביר המאירי, שזמן הצרות נמשל ללילה, ובו אנו מאמינים שהקב"ה יגאלנו מצרותינו, וזמן הגאולה נמשל ליום, ובו אנו אומרים שגאולה זו תקועה בלבנו כעת, כדבר יציב וקיים. בהסבר המאירי מונח חידוש גדול, שמילה אחת מעכבת את הברכה. המאירי בעצמו התקשה בדבר זה, ולכן הוא מפרש שאין מחזירים אותו על חסרון זה, אלא שלא בירך את הנוסח הראוי².

מרש"י משמע שהוא מפרש את הגמ' בדרך אחרת. רש"י [ד"ה כל מי] מפרש: "כל שלא אמר ברכת אמת ויציב כמו שתקנוה... לא יצא". רש"י אינו מפרש שטעה במילה אחת אלא בכל הברכה, וכן אין הוא מפרש שלא אמר את הברכה כלל, אלא שלא אמרה "כמו שתקנוה", משמע שמדובר במי שהחליף בין נוסח הברכה של שחרית לבין נוסח הברכה של ערבית, ומפאת כן לא יצא ידי חובתו. בברכה שנייה של קריאת שמע, הנוסח אינו מעכב, וההופך בין הנוסח של שחרית לבין הנוסח של ערבית יוצא ידי חובתו, אך בברכה זו הנוסח מעכב, וההופך בין הנוסחים של שחרית ושל ערבית אינו יוצא ידי חובתו [הסבר זה מובא בכסף משנה (פ"א ה"ז) בשם רבינו מנוח].

יש הבדל מהותי בין נוסח הברכה בשחרית, שבו אנו מודים על החסד שעשה הקב"ה עם אבותינו, לבין הנוסח בערבית שבו "אנו מצפים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו לגאלנו" [לשון רש"י]. כיוון שבבוקר אנו צריכים להודות על החסד, ובערב להודיע על האמונה, המשנה בין שני הנוסחים לא יצא ידי חובתו.

² הסבר זה, שהגמ' עוסקת בחסרון מילת "אמונה" ומילת "יציב", עולה גם מפירוש התוס' [ד"ה להגיד] ותלמידי רבינו יונה [י: ד"ה להגיד], שצריך לומר "אמונה" מפני שאנו מאמינים בקב"ה ומפקידים בידיו את נשמתנו. אמונה זו אינה מוזכרת בברכה אלא רק נרמזת במילה זו. הסבר זה מובא גם בכסף משנה [פ"א ה"ז ד"ה וכתבו ההגהות] כאחד הפירושים לסוגיה.

מהטור [סוף סי' סו] משמע שיש לו פירוש שלישי בסוגיה. הטור פוסק: "כל מי שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובתו, ופירוש לא יצא ידי חובת המצוה כתקנה, אבל לעולם יצא, דברכות אינן מעכבות". דברי הטור קשים. מה הכריח את הטור להידחק ולפרש את דברי הגמ' "לא יצא ידי חובתו", כמתייחסים לקריאת שמע, ואז חייב הוא לפרש ש"לא יצא ידי חובת המצוה כתקנה" [שהרי ברכות אינן מעכבות את קריאת שמע], מדוע לא פירש שלא יצא ידי חובת ברכת "גאל ישראל"? נראה מכאן, שהטור פירש את הגמ' בצורה שונה. לדעתו, נוסח הברכה אינו מעכב, ואם בירך בבוקר את נוסח הברכה של ערבית, או בירך בלילה את נוסח הברכה של שחרית, יצא ידי חובתו וכוונת דברי הגמ' "כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית", היא שהוא לא אמר את הברכה כלל. ממילא ברור ש"לא יצא ידי חובתו" אינו מוסב רק על הברכה שכלל לא נאמרה, אלא על קריאת שמע, וחייב הטור לפרש כפי שהוא מפרש [גם פירוש זה מובא בכסף משנה כאחד הפירושים לסוגיה].

סיכום

בברכה ראשונה חייבים לחתום ב"יוצר המאורות" בשחרית, וב"מעריב ערבים" בערבית, כמו כן צריך להזכיר מידת יום בלילה ומידת לילה ביום.

בברכה שנייה יש הבדל בין הנוסח של שחרית לבין הנוסח של ערבית, אך נוסח זה אינו מעכב, ואם החליף ביניהם יצא ידי חובתו.

בברכה שלישית יש הבדל בין הנוסח של שחרית לבין הנוסח של ערבית, ונחלקו הראשונים אם הנוסח מעכב. המאירי אומר שאמירת "יציב" בשחרית ואמירת "אמונה" בערבית חשובות לקיום המצוה כהלכתה, אך אם לא אמר מילים אלה, לא צריך לחזור ולברך שנית. מרש"י משמע שנוסח הברכה מעכב, ואם אמר בשחרית את הברכה של ערבית, או אמר בערבית את הברכה של שחרית, לא יצא ידי חובתו. מהטור משמע שנוסח הברכות אינו מעכב.

הלכה

השו"ע [סי' סו סע' י] פוסק: "כל מי שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובת המצוה כתקנה", משמע שהוא פוסק כטור ומדובר כאן במי שכלל לא בירך את הברכה. מתוך כך פוסק המשנה ברורה [סקנ"ג] כחיי אדם, שאדם הטועה ואמר בערבית את הנוסח של שחרית, או להפך - אם נזכר לפני החתימה, יחזור ויגיד את הנוסח הנכון; ואם נזכר לאחר שאמר "ברוך אתה ה'", יסיים "גאל ישראל".